

## Pjesnik uz oltar ideala — uz 200. obljetnicu rođenja Petra Preradovića

*Vladimir Lončarević\**

„Bože mili, kud sam zašo“ početni je stih *Putnika*, možda najpoznatije pjesme velikog hrvatskog pjesnika Petra Preradovića. Brojni su je naraštaji daka u hrvatskim školama učili napamet. Danas je više ne uče — to smo u svojem umišljenom pedagoškom modernizmu prevladali. A trebalo bi je učiti, što zbog njezine nedvojbene umjetničke vrijednosti, što zbog njezine etičke i domoljubne poruke, tako aktualne, bar kao pozdrav onim Hrvatima koji odlaze u bijeli svijet zaboravljajući da „tuda majka ima svoje, ne poznaje jade tvoje“. A znao je Preradović što je tuđina, službujući kao vojnik u Italiji, gdje 1848. bijaše ranjen, pa su mu već i nekrolog napisali!, u Austriji i Madarskoj. Od svoje dvanaeste godine pod stegom njemačkog jezika u Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu, bio bi se možda posve nacionalno pogubio i za hrvatsku književnost izgubio da se u Milanu 1840. nije sastao s drugim našim velikanom, kulturno ponajzaslužnijim Hrvatom 19. stoljeća, Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim, koji je dospio u njegovu regimentu te ga vratio hrvatskomu jeziku, a time duhovno i Domovini. Pošavši poslije u Dalmaciju i sastajući se sa Špirom Dimitrovićem, Antom Kuzmanićem i krugom hrvatskih preporoditelja, otklonio se kulturno posve od nijemstva i pisanja njemačkih pjesama. Tu je, može se reći, stvarno zagrlio Domovinu i nije se od nje više duhom odvajao, makar ga je vojništvo bacalo diljem Monarhije, pa je u dobi od pedeset četiri godine 18. kolovoza 1872. umro u tuđini, u Fahrafeldu pokraj Beča. Ipak je naposljetku, vlastitom željom, sedam godina kasnije zauzećem hrvatskih domoljuba, konačno prenesen u Hrvatsku našavši mir u mirogojskim arkadama, gdje mu zemaljsko počivalište prate vlastiti stihovi, upravo iz *Putnika*: „U tvom polju daj mu groba, / S tvojim cvijećem grob mu kiti!“

Preradović je dakle hrvatski jezik čestito počeo učiti tek nakon susreta s Kukuljevićem u dobi od kojih dvadeset tri godine te ga svladao na uzornoj visini. Prva mu je pjesma *Zora puca, bit će dana* objavljena godine 1844. u prvom broju *Zore dalmatinske*. Ta je budnica doduše posve u preporodnu duhu, ali je bila navještaj pojave imena koje je kroza sljedećih dvadesetak godina obilježilo cijelu jednu epohu hrvatske književnosti od Preporoda do pojave Šenoine. Pa iako broj njegovih pjesama nije velik — za života je, uz pjesme i tekstove u periodici, obja-

\* Dr. sc. Vladimir Lončarević, viši znanstveni suradnik, Ured Predsjednice Republike Hrvatske.

vio zbirke *Prvenci* 1846. te *Nove pjesme* 1851. — taj je opus značajan i važan ne samo stoga što je označio stilski prijelaz iz preporodnog romantizma prema neoklasicizmu, koji je naj snažnije bio izražen kod Franje Markovića, nego i po tome što je u smislu nacionalnog patriotizma osigurao, da tako kažemo, vezu između preporoditelja i Šenoa, i dalje, do našeg književno najplodnijeg političkog smjera pravaštva. Time je Prerad, kako ga odmilja zvaše suvremenici — premda politički bliži Strossmayeru, koji mu je bio održao toplo posmrtno slovo u Hrvatskomu saboru, a uzor je poglavito imao u Jelačiću — držao liniju hrvatskog domoljubnog pjesništva, koju je potom nastavio Šenoa, i svi naši pravaši od Kranjčevića i Harambašića preko Bašagića do Matoša. I ta njegova ljubav prema Domovini bila je bezuvjetna. A da je svaka velika ljubav ujedno velika bol, odavno je znano. Stoga nije neobično što je Strossmayer u spomenutom govoru upravo njome pokušao razumjeti preranu smrt Preradovićevu: „Bog zna“ nije li „prerano u hladni grob otišao“ jer je „u plemenitoj duši njegovoj nevolja, koja narod tišti, odziva našla“.

Traže li se pak temeljne odrednice i miljokazi njegova pjesništva, vjera u Boga i Domovina na prvim su mjestima. Danas, kada se podsjećamo dvjestote obljetnice njegova rođenja, što se bijaše navršila 19. ožujka 2018., veličina Preradovićeve ponovno nam po njima izranja, u po mnogočemu reaktualiziranim značenjima. Klasičnost njegova pjesništva počiva upravo u tome što je bio „idealist“, kako je u predgovoru Izabranim pjesmama (1890.) napisao Milivoj Šrepel. „On promatra svijet s točke pjesničkoga idealizma te neprestano teži k idealima, i pun je etičke visine. Preradović je svećenik uz oltar ideala.“

Koliko nam se god možda Šrepelova misao učinila pretjeranom, o Preradovićevu idealizmu nema prijepora, poglavito u poimanju i doživljaju vjere i Domovine. U tome nije bio prvi ni jedini, ali je svoj idealizam znao originalno književno izraziti pa je posve imao pravo suvremenik mu Ivan vitez Trnski nazvavši ga „samosvojnikom“, koji „nije se ni na koga uvrkao“. Tako će mu stoga i mladi naraštaj perom modernista Milana Marjanovića, kojemu je po naravi stvari takav idealizam bio stran, priznati „literarnu personalnost“.

Božji zaviz s početka možemo uzeti ugaonim kamenom njegovih ideala i cjelokupnog pjesništva. Preradović nije bio samo, a brojem pjesama ni pretežito, religiozni pjesnik, ali je religiozni osjećaj obilježio njegov pjesnički opus kao u malo kojeg pjesnika 19. stoljeća. Premda se redovito u prikazima njegova pjesništva naglašava sklonost spiritizmu, ona je bila posve rubna i kratkotrajna, kao uostalom uobičajena moda viših društvenih krugova. Možemo dakle mirne duše reći da je Preradović svojim osjećajem života kršćanski pjesnik *par excellence*. Vjera u Boga, kao stožerni element njegova habitusa, izražena je u više pjesama, možda ponaj snažnije i najjasnije u pjesmi *Bogu*:

Ti jesi blag i dobar i milostan,  
Ti jesi jak i mudar i pravedan,  
Ti jesi svet i blažen — o ti  
Jesi jednome na struku razvoj  
Svijuh vrlinah! Um si nad ume sve,

Vječnik vremenah, car neizmjernosti,  
Vladar udesah! Tebi nema  
Para, ni druga, ni premca, niti  
Takmaca: jedin ti si za sebe u  
Svemiru bitnik, a sva druga bivad  
Pram tebi to su praške, što tek  
Tvom se na suncu vide da jesu!  
Sve s tebe biva: vir si, iz koga svi  
Životi teku, more, u komu se  
Sve smrti tope, uzrok prvi  
Svega na svijetu i cilj mu zadnji!

U toj odi nalazimo ne samo Preradovića pjesnika vjernika, nego i filozofa koji promišlja o Božjem biću i bitku. U pjesmi pak *Sveslavlje Boga*, jednom od rijetkih soneta, Preradović je zadivljen promatrač prirode, u kojoj nalazi sve dokaze Božje opstojnosti:

Boga vidi, tko mu gleda stvore,  
Boga čuje, tko ne će, da nijeka  
Živa glasa kroz svijeta prostore.

Vjeru ispovijeda i u pjesmama *Smrt, Bože živi!*, *Nepojamnost Boga*, *Mlado ljetote* u vrlo lijepom sonetu *Priznanje*:

Teci, dušo, Božje vrelo, teci  
U zahvalnost Boga previšnjega,  
Stvorovah mu pridruži se jeci,  
Koj' se njemu svud odzivlju š njega!

Hvale glasom priznaj mu i reci:  
I ja, Bože, tvoja sam biljega,  
Sitna kaplja krijesnica u rijeci  
Tvoga svjetla vijekom tekućega!

Posebno mjesto u tom kontekstu ima spjev *Prvi ljudi*, u kojem je ponajviše iskazao „teološku žicu“, koju očituje već prvim stihom „Blaga misli pobožna razuma“. Usudujemo se reći da je taj spjev, unatoč određenim nezgrapnostima u konstrukciji stiha i izboru riječi, nepravedno podcijenjen u našoj književnoj kritici i povijesti, pa je samo veliki pjesnik poput Matoša mogao osjetiti da je Preradović tu uz bok Mažuraniću, a umno jači i postojaniji od Kranjčevića, kojemu se Matoš, *nota bene*, divio, čiji se pak oratorij *Prvi grijeh* uzima pandanom Preradovićevu spjevu. Dovoljno je uzeti nekoliko stihova opisa ljubavi prvostvorenih ljudi prije Pada da se vidi koliko je Preradović teološki jednostavno izrekao Kristovu misao „i dvoje njih bit će jedno tijelo“:

Ugledav ga, samo njega zrije,  
Adam pako otriježniv se smeće  
U radosnu istinu probije  
Punim čuvstvom neizmjerne sreće,  
I baci se u naručaj njo'zi,  
U naručaj koj' ga spreman veće  
Dočekuje u ljubovnoj slozi. [...]  
Nikad ljepše ti ne vidje dvoje.  
Nit sretnije s ljubavi im dane.  
Saljubljeni u kip jedan stoje,  
Sadruženi ne znadu si dijela,  
Potonulo jedno u drugo je,  
Te su jedna presladost si cijela,  
Jedan život, u novome novi,  
Jedno žiće dušom u dva tijela.

Preradović je nerijetko vjerske motive vezao s domoljubnim. Tako u pjesmi *Molitva* zanosno i zaneseno moli:

Oče dobri, Bože svemogući,  
u kojega svetoj ruci  
sva su carstva, svi su puci  
k Tebi dižem duh svoj — uzdišući,  
i molitvom svetom zaodijevam  
najmilije blago sebi,  
preporučam, Bože, Tebi  
rod svoj mili, kog ti glasom pjevam.

Slično je u pjesmi *Bože živi!*:

Bože živi, blagoslovi  
Srdaca nam plamenište,  
To hrvatsko hrvalište,  
Svetu zemlju, mili dom,  
  
Da se mládi, da se nóvi  
Svakim miljem rodu svom!  
Bože živi, blagoslovi  
Svetu zemlju, mili dom!

No, uostalom, hrvatskih je pjesnika to konstanta od Šižgorića i Marulića do naših dana. Hrvatski pjesnik, ako dakako to dušom i srcem jest, vazda osjeća tu sudbinsku povezanost vjere i Domovine, što se kroza stoljeća borbe za nacionalnu opstojnost i slobodu svjedočila žrtvom života brojnih znanih i neznanih,

često na uhar nezahvalnoj Europi, kako je sam Preradović rekao u pjesmi *Na Grobniku*: „Hrvatskom se ovdje krvi / Spasi Zapad sav.“ Taj akcent nalazimo i u pjesmi *Naša zemlja*:

Zemljo naša, zemljo mila,  
Slavna majko roda slavna,  
Ti kolijevko starodavna,  
Gdje se rađa hrabra sila  
Od vjekova koja svede  
Krstu brani svete mede!

Kao da čitamo Karnarutića, Gundulića, Vitezovića, Mažuranića, Vežića...

Ima i danas onih što dvoje je li Preradović bio samo hrvatski pjesnik, pa i je li uopće bio hrvatski pjesnik. Kakvim dokazima rada to „argumentiranje“, može poslužiti rečenica iz članka na internetskoj stranici <http://riznicasrpska.net/>: »Medu tim stoji fakat da je on najkrupnije ime hrvatske književnosti, ako se ta književnost deli od srpske — azbukom. Ali ako se pogleda na jezik, ideje, težnju i motive — on je pesnik znatno više srpski no hrvatski. Najpravija je, pak, ocena u shvaćanju da je Preradović pesnik srpsko–hrvatski.« Članak je prenesen iz knjige *Znameniti Srbi XIX veka* Andra Gavrilovića tiskane u Zagrebu između 1901. i 1904. u tri sveska, pa njegovo prenošenje u moderne komunikacijske forme upućuje na kontinuitet obrasca mišljenja da se pripadnost pravoslavlju (Preradović je doduše još u djetinjstvu, radi monarhijskih zakonskih propisa o vojništvu, nakon dolaska u Vojnu akademiju prihvatio katolištvo) ima jednačiti sa srpstvom. Tako se, eto, i danas „dokazuje“, unatoč tomu što je takve umjetne dvojbe hrvatska znanost o književnosti već opovrgnula, kao što je učinila za Gundulića ili Boškovića; unatoč tomu što Preradović hrvatsko ime apostrofira u nizu pjesama (uz one koje spomenusmo, primjerice u pjesmama *Bože živi!*, *Biskupu Strossmayeru*, *Hrvati Dalmatinom*, *Hrvat ili Srbin*); unatoč tomu što je sav izričaj njegov hrvatski. No upravo je Preradović bjelodan dokaz da se pravoslavlje u Hrvatskoj itekako moglo, htjelo i znalo sljubiti s hrvatstvom, ne jedini iz toga vremena imajući na umu Danila Medića, koji je spjevao *Vilu Velebita*, a naposljetku i Runjanina, koji je skladao Mihanovićeve *Horvatsku domovinu*. Pa i tada kada hrvatsko ime ne spominje, on nedvojbeno (o) Hrvatskoj pjeva, primjerice u pjesmama *Pozdrav domovini*, s krasnim stihovima „Mila zemljo, da te svojim grudim / Pritisnuti mogu, kako žudim, / Zagrlit te oj da imam vlast“ ili u pjesmama *Jezik roda moga* i *Rodu o jeziku*. No nije se čuditi opetovanim pokušajima da se Preradovićevo hrvatstvo bar umanjí ako ga se ne može zanijekati jer je i on sam očito bio suočen s takvim pokušajima, na što upućuje pjesma *Hrvat ili Srbin (Nekom prijatelju)*:

Ti se na me središ, mili pobratime,  
Veliš: „Srbin jesi, srpsko imaš ime,  
Tvoji pradjedovi svi su Srblji bili,  
Na Kosovu polju morda krvcu lili,

A ti, njihov unuk, za Srblje ne mariš,  
Već se u Hrvatsku pokvarenu kvariš!“  
Tvoj me ukor, pobre, tišti odveć jako,  
I da nijesam vojnik, pod tiskom bih plako;  
Al ovako, znadeš, lake su mi misli,  
I popuštam ondje gdje bi drugi stisli.  
Izvan, ako hoćeš da se porvamo,  
A ti sedlaj noge ter dojaši amo,  
Ustanovi mjesto, vrijeme i drugara,  
Pa ćemo raspačat što nam srce para,  
A u cijelom svijetu neka spomen bude,  
Da su do dva brata bili dvije lude.

Čovjek časnik koji je za Hrvatsku i njezinu čast spreman na dvoboj ne može biti nego Hrvat. I na to napokon treba staviti točku. Naravno, Preradović je, u skladu s tadašnjim osjećajem slavenske uzajamnosti (gajili su ga, podsjetimo se, Križanić, Gundulić, Mažuranić i dr.), svoje hrvatstvo osjećao integriranim u slavenstvo što ga omeđuju „Krkonoše, Triglav, Tatra, Balkan i Ural i Velebit [...] Vuga, Visla i Dunav, Vutava, Sava i Drava“, kako nabraja u poznatoj pjesmi *Slavjanstvu*.

Još za života bijaše zbog pjesničkih i ljudskih vrlina Preradović čitan i popularan, što svjedoči i činjenica da su mu Lisinski, Livadić, Zajc i drugi ukajdili brojne pjesme: *Ruža i ljubica*, *Dvije ptice*, *Ribar*, *Moja lada*, *Pozdrav domovini*, *Bože živi*, *Mrtva ljubav* i druge, te među njima možda najpoznatiju *Miruj, miruj, srce moje*.

Moram dakako doći i do onoga što je s kršćanskoga gledišta kod Preradovića neuravnoteženo i upitno. U svoje vrijeme najugledniji hrvatski književni kritičar Ljubomir Maraković (1887.–1959.) u svojoj opširnoj studiji *Petar Preradović* napisao je kako se s toga gledišta mogu uputiti dva »ozbiljnija krupnija prigovora [...]. Jedno je odnos prema Crkvi, kako se on očituje u odi ‘Biskupu Strossmayeru’, a drugo je ‘crno sjeme Loyolovo’ u pjesmi ‘Dubrovniku’. [...] Pjesnik je bio, kako smo vidjeli, religiozan i — upravo — pobožan duh«, no, tumači Maraković, »Preradović nije nikada imao ni dublju ni ozbiljniju vjersku poduku. A ni u kasnijem životu nije imao nikoga, tko bi ga autoritetom duhovnika i znanjem intelektualca poučio u tom pogledu. Čovjek se upravo mora čuditi, kako je u svojoj odi Bogu ostao pravovjeran, ne zabludivši ni u najmanjoj crtici. Odakle je crpao potrebno znanje za to? Njegova je duša bila puna žedi za Bogom i najuzvišenijega priznanja o Njemu. [...] Nije dakle vjerojatno da je Preradović htio namjerno ‘napasti’ Crkvu slaveći Strossmayera. [...] Strossmayerov istup na koncilu odjeknuo je zaista po cijelom svijetu. Je li Preradoviću bilo uistinu jasno o čemu se radilo? [...] Što se tiče ‘crnog sjemena Loyolova’, jedva treba trošiti riječi. Literarni Dubrovnik onoga vremena baca je krivnju za svoju nevolju na sve i na svakoga, samo ne na svoje sinove, i na dotrajalost svoje povijesne uloge. [...] Jasno je, da je usred takva cvata cinizma i duhovne oronulosti izbljedadela ili čak potamnijela uspomena na Gundulića [očito lapsusom spomenut — V. L.], Pal-

motića, Kašića, Boškovića, koji uz veličinu Dubrovnika predstavljaju neoborivu slavu isusovačkog reda. Preradović je očito od svojih dubrovačkih prijatelja čuo one otrcane priče o isusovcima kao krivcima propasti Dubrovnika. Istina je, da u njegovo vrijeme isusovački red nije više imao u Dubrovniku onoga značenja, što ga je imao nekad, ali ga nije imao ni sam Dubrovnik.« Zbog toga u svemu tome »osuda ne smije biti ni tako oštra ni tako bezobzirna. Iz svih crta njegova bića, a dakako napose iz njegovih pjesama, vidi se, da je bio plemenit i značajan čovjek«.

Ta je ocjena i danas potpuno održiva. General i pjesnik, otac brojne obitelji, kojoj je, unatoč slabostima zbog kojih se gorko kajao, bio odan brižnom ljubavlju, o čemu je u romanu *Pero i Pava* pisala njegova unuka Paula Preradović (autorica stihova austrijske himne), ostaje nam trajnom nacionalnom vrjednotom. To više što ga život nije milovao. Premda ni za ondašnje prilike ne dosegnuvši prosječnu starost svojeg društvenog sloja, nadživio je prvu suprugu Paulu i četvero od osmero djece, ispraćajući ih suzom i vijencem soneta. Prošao je dakle za života „dolinom smrti“, nikad međutim ne dopustivši da mu „tužal“ zamrači duhom ni poljulja vjerom. Dapače je ostao čovjekom vedre misli, postojane vjere i plemenita duha, o čemu, možda i više od njegovih pjesma, govore brojna njegova pisma članovima obitelji i brojnim uglednicima hrvatskog javnog života onog vremena. U jednom je od njih 1863. napisao: „Svrha je života svakog čovjeka na zemlji usavršavanje. Radosti i patnje, koje susrećemo na tom putu, samo su sredstva svrsi, dakle sporedne. Ne radamo se, da budemo sretni upravo ovdje, nego se radamo, da se ugodnim ili neugodnim prilikama, kad smo to sami sebi odabrali i spoznali kao prikladne svrsi, popnemo na ljestvici više spoznaje i moralne vrijednosti.“ Preradović ne bijaše dakle nikakav stoik, nego čovjek koji je upravo kršćanski spoznao svrhu života čovjeka „putnika“ po Kristovim riječima: »Budite, dakle, savršeni kao što je savršen Otac vaš nebeski« (Mt 5, 48). Ili, kako je zaključio Maraković, Preradovićev se »značaj u cjelini pokazuje kao uskladena, ujednačena, uzvišena tekovina života«. A boljeg spomenika od toga čovjeku nema.